

Sárfelirat

Nagy Gáspár posztumusz kötete

Nagy Gáspár a váratlanul rátört halálos betegséggel küzd-

ve szinte élete utolsó pillanatáig írt, mert közösségi felelőségtől áthatott személyisége még a közeli elmúlás biztos tudatában is segíteni akart az itt maradóknak. *Sárfelirat* címmel a Nap Kiadónál 2007 áprilisában megjelent posztumusz verseskötete méltó folytatása és lezárása életművének.

Két szorosan összekapcsolódó fő tematikai vonulata van ennek a kötetnek. Az egyik a nemzet történelmi tudatának és önismeretének a gyógyítása és erősítése, a másik pedig a halállal szembenező költő számadása magáról az emberi létről.

Történelmi és közéleti motívumkörű verseinek középpontjában az 1956-os forradalom és nemzeti szabadságharc eszméinek és hőseinek méltó megidézése áll. De a nemzeti közösség sorsát óvó verseinek köre ennél sokkal tágabb, sok-sok értékváltozatot emel példává a közösségregasztó szándék.

Költészetében és esszéiben, prózai műveiben pályakezdése óta keresett „egy felismerhetetlenre pofozott őszi hónapot”, és képviselte a „legtisztább forradalom” eszméit. Ez az erkölcsi eltökéltség íratta meg vele rendszerváltó verseinek egész sorát. 2002-ben a Püski Kiadó „... nem szabad feledNI ...!” címmel, „versek – 1956 látbatatlan emlékművének talapzatára” alcímmel adta ki hetvenhat versét. Ez a kötet a „legtisztább forradalom” leg gazdagabb és legbátrabb szembesítése a magyar irodalomban a forradalom eszméit meggyalázó diktatúrával, majd a „békebeli kannibálok” és a „magyar abszurd” mai világával.

Az árulásokat, történelmi hazugságokat leleplező indulatát a forradalom tiszta-

NAP KIADÓ,
2007

sága motiválta. Verseiben eszményi példaként élnek az áldozat-

tok, a forradalom hősei.

A forradalom ötvenedik évfordulójára készülve azt tapasztalta, hogy a forradalom ötven év után sem nyerte el az őt megillető helyet a magyarság öntudatában és önismeretében. Ez a tény mély keserőséggel töltötte el, s arra ösztönözte, hogy művészetében méltó emléket állítson ezerkilencszázötvenhat hőseinek, és megidézze a forradalom ma is kiteljesítésre váró eszméit.

A forradalomnak szentelt két nagy kompozícióját Kiss Iván rajzaival együtt külön kötetben is megjelentette a Püski Kiadó 1956 *fénylő arcai* címmel. Ezek a versek szerves és központi részei a *Sárfelirat* kötet forradalmat idéző darabjainak.

Nagy Gáspárnak erkölcsi igénye volt az, hogy azok, akik a szabadságért életüket áldozták, örökre éljenek a nemzet emlékezetében. *Fénylő arcok és tükröképek* című verse azt tanúsítja, hogy a forradalom ifjúsága az egész nép helyett cselekedett „romolhatatlan / fénylő arccal / szinte már időtlenül”. Úgy jelenik meg ebben a verskompozícióban a forradalom, mintha a magyar nép több évszázada készült volna erre az új, igazi honfoglalásra, mely a rátörő gyilkos erőszak következtében új vérszerződésé lett. A magyar nép visszafoghatatlan szabadságakarata jelenik meg ebben a versben. Nagy Gáspár szakrális történelmi és kulturális motívumokkal idézi meg a forradalom történetét. A vers (*Utóírat*)-a az októberi fényes napokat követő árulás és tragédia bemutatása. Ezt ellenpontozzák a záró sorok, amelyek fél évszázad múltán is a forradalom hőseit és mártírjait igazolják:

*De az arcok velünk maradnak
de a szemek velünk maradnak
az idő ezüst orsóján a képek
visszabozott örök emlékek...*

Fényeskedjenek az időben: Ámen!

A kötet másik 1956-ot idéző kompozíciója – a gyászmise rendjét követő *Október végi tisztá lángok* – oratorikus emlékezés 1956 vértanú hőseire. Időtlen és szakrális fénybe emeli a forradalmat. Az értünk elesetteket siratja, a „sortüzek gyalgta Magyarország”-ot idézi meg. A forradalmat történelmi motívummal is igazolja: „március idusa lángolt / egy letiport nemzet szívében”. A sok-sok „vértanú-Dávid” sorsát Krisztus halálával vonja párhuzamba, ezáltal legyőzhetetlenségüket vallja. Holtan is a szabadság nélkülözhetetlen értékéről tanúskodnak. Fél évszázad múltán is azt igazolják, hogy nem volt hiábavaló a hősi küzdelem.

A forradalom ötvenedik évfordulója öszszetett számvetésre ösztönözte Nagy Gáspárt. Sok-sok olyan tragédiát, létsérelmet idézett föl verseiben, amelyek a forradalom meggyalázásával kapcsolatosak. Az *Októberi stációk – keserű töredékek* című versét barátja emlékének ajánlja, aki a forradalomban megsebesült és egész életét „lebénult hősként, áldozatként” élte le. Úgy halt meg a félszázados évforduló előtt, hogy nem tapasztalhatta meg áldozatának értelmét. „Isten talán megkegyelmezett” neki, amikor elszóltotta, hiszen fél évszázad kevés volt a magyarságnak ahhoz, hogy a forradalom igazságát a nemzeti önismeret és öntudat alapjává tegye. Ehelyett kisajátítása és meggyalázása történik, ez ellen szól keserű indulattal Nagy Gáspár verse:

*Akik ötven éven át
szóval és tettel,
sőt bűnös mulasztással is
éltették az ellenforradalmat,
most kameleon-kockás
emelvényeken,
hitvány műtárgyak tövében
ne szónokoljanak,*

*ne tudják ők jobban,
hogy miről is szólt
az a szent tizenkét nap,
s miért haltak meg,
akik megbaltak...!*

A szakrális és profán szavak ítéletes öszszekapcsolása nyomatékosítja a költő morális felháborodását. Nagy Gáspárban a rendszerváltozásban átélt csalódása ellenére mély bizodalom élt az iránt, hogy a történelem hosszú távon mégis igazolni fogja legtisztább forradalmunkat:

*Talán még kell újabb ötven év...
akkorra már mindenki lelép
ezen és azon az oldalon...
s nem marad már más egyéb,
csak vegytisztán a forradalom!*

A *Puskás Kelemenék* személyes emléként idézi fel a forradalom eseményeit, a falu korábbi vezetőinek hitvány viselkedését, majd a forradalom leverése utáni napokat, amikor „pufajkás martalócok” álltak bosszút olyan embereken is, akik a forradalom idején sem engedték meg a népharag elszabadulását. Sokrétűen és életszerűen idézi fel az ellenforradalmároknak nevezett forradalmárok üldöztetését, megfélemlítését és a kameleonemberek viselkedését. Egész világszemléletét meghatározó élményeként azonban azoknak a pesti srácoknak a hősi történeteit őrizte meg, akik néhány napon át fegyvereikkel az orosz túlerőt is feltartóztatták. „Azóta is elrejthetetlenül / velem vannak ezek a fegyverek!” Ezzel a felkiáltójeles vallomással zárja a verset.

A *Szorzótábla-emlék* egy *hajdani osztatlan iskolából* pedig arra idéz egy felejthetetlen példát, hogy a forradalom leverése után milyen módokon őrizték a forradalom emlékét. A tanító a szorzótábla gyakorlását is a forradalom emlékének őrzésére használta felejthetetlen gesztusaival, amikor „a 8x7-hez / majd a / 7x8-hoz ért”. Arra figyelmeztette tanítványait, hogy ezt álmukban is tudniuk kell: „Vagyis-hogy / az egyszeregyben / nincsen pardon / aki

ebben téved / megbukott örökre”. Szemléletes képet ad ez a vers arról, hogy a diktatúra éveiben az áttételes, utalásos beszéd volt az igazság kimondásának a módja.

A *Töredékek egy bizalmas nyomozás megégett jelentéseiből* pedig egy besúgói jelentés töredékeiből áll, amelyek felismerhetően Jézus cselekedeteiről szólnak. A töredékek hangvétele büszkén dicsekvő, szókincese és szemlélete mai. A besúgásra épített világ ironikus leleplezései a töredékek. Az apokrif irat így válik az 1956-os forradalom eszméit üldöző diktatúra ítéletes rajzává.

A közéleti-politikai hazugságok, álnokságok sokféle változatát mutatják be a *Sárfelirat* versei. Az *Álom szándékai felől* címűben álomvízió a szarkasztikus leleplezés közege. Az „érdekeik derék foglyai” sündörögnek „a fortyogó kondérok / és fontosabb tribünök körül”. A *Visszavomuló sorok vár-ármjátékok idején* pedig a megtévesztettségére, becsapottságára, kihasználtságára későn ráeszmélő eszközművész monológja.

Nagy Gáspár versvilága leleplező erkölcsi ítélettel minősíti a pokolnak érzékelt világot, a „kaméleon-dús pillanatot, / majd büszkén vállalt árulást..., / és a besúgó hajlamú gének / országos megdicsőülését”. De sohasem adja föl a reményt, hanem arra mozgósítja a kultúra sok-sok értékét, hogy az erkölcsi romlással szembeszállva emberhez méltóbb életre segítsen egyént és közösséget egyaránt.

A *Kívül a farsangi körökön* Kemény Zsigmondtól vett idézettel kezdődik:

„...és él kebelemben annyi függetlenségi vágy, / mely midőn kell, ha nem is felül, / de legalább kívül tud ragadni a pártok gözkörén”. Önvallomás ez az idézet is. Nagy Gáspár értéktanúsító eltökéltséggel és lelki függetlenséggel maradt kívül a farsangi körökön. Értékóvó és közösségragasztó szándékkal kutatta a történelmet, tűnődött a jelenkor fölöttébb ellentmondásos világán. A *Kihulló apokrif lapok Antall József naplójából* a rendszerváltozás első pillanatainak összetett, drámai bemutatása, a családok számbavétele is, hiszen az első szabadon választott miniszterelnök legszebb

reménységét, a nemzet fölegyenesítését és szellemi összetartozás-tudatának megerősítését csúfolta meg a történelem. A hatalmi érdekszövetségekkel szemben tehetetlennek bizonyult a kultúrából táplálkozó eszmény. A vers zárata, az utolsó apokrif lap a halálból is a reményt csillantja föl: „talán szívükhöz érkeztem / mégis valahol...”

Az *Éjjel a megváltó hó* a diktatúra ellen mindig vakmerően küzdő költőtárs súlyos betegségének okát a mai közállapotok romlottságában nevezi meg:

*a szenvedés gyökerét kereste
amikor azt mondta: a diktatúrát
a tiltásokat el lehetett ép lélekkel viselni
de ezt az elmúlt tizenöt évet...
az árulások csalódások hegyláncai alatt
össze lehet roskadni...*

A vers zárata ráción túli reménységgel – a megváltó éjjeli havazással – ellenponthozza a megrázó tényeket. Ez az ellenponthozás nemcsak Nagy Gáspár személyiségéből táplálkozik, hanem a költőtárs, Csóori Sándor életének és életművének mély ismeretéből és értéséből is.

A Sütő András halálára írt siratója (*Harmadik vers – sirató*) mély fájdalom megnyilatkozása, az elveszített barát művészi értékeinek katartikus fölemelése, egyetemes és örök értéké minősítése:

*bíztató hangod többé nem vár
földi vigasz helyett*

*megannyi égi membrán
fényeddel ránk süt a csillagoltár*

Ezek a versek mind-mind példák arra, hogy Nagy Gáspár a bajokból és veszteségek-ből is vigasztaló erőt közvetített számunkra.

De nemcsak a gyász, hanem az ünneplés alkalmait is erőforrássá emelte. Értékthanúsító, közösségragasztó szándékkal szólította meg versben sok-sok barátját és művésztársát. Ezek a „litániás dicsérő énekek” nemcsak egy nagylelkű ember baráti vallomásai, hanem je-

lenkori történelmünk súlyos kritikai megítélései is, hiszen „dicsérő énekei” legtöbbször a kor politikai és társadalmi elvárásaival szemben cselekvő embereket szólítanak meg.

A szinte szakrális erkölcsi igényesség indította más versekben arra, hogy a tiszta és nemes emberi lét értelmére és kötelességére figyelmeztessen. Különösen az *Utókor* ciklus darabjaiban bírálja a felelőtlen „szájbőgetés”-t, az erkölcsi rothadást, az önérdék gátlástalan érvényesítését, a „kánon-függő invalidusok rendjé”-t.

Nagy Gáspár egész költői világát mély transzcendens hit hatja át. Költői személyisége mindig abban a hitben szemlélte és ítélte meg a világot, hogy a halandó embernek az Úristen, a Rendező, az örökkévalóság színe előtt kell számot adnia tehetségéről és minden cselekedetéről. Költői világában ez a transzcendens bizonyosság rendíthetetlen, ma már szinte példátlan belső nyugalmat teremtett. Művészetének belső rendjében a végső igazságtevés bizonyosságként jelenik meg. Nem földi, hanem transzcendens igazságszolgáltatás ez, melyet a versvilág belső törvényei igazolnak és követelnek. Sok versében megnyilatkozott ez a bizonyosság, mely egyre fontosabb, egyre gazdagabb motívuma lett költészetének. Ezzel adott jellegzetes Nagy Gáspár-i dimenziót a József Attilát születésének centenáriumán megszólító két versének (*Té Istenre bíztad, Félig vakon írt levél J. A.-nak*) és a *Kolozsvári triptichonnak* is.

Ez a szakrális bizonyosság és mérték indította őt a félelem nélküli igazmondásra és pontos megnevezésre történelmünk és közéletünk ügyeiben is. Transzcendens hit és közéleti cselekvés tehát egymás erőforrásai az ő költészetében.

Létfilozófiai érdeklődése egyre erősebb lett. A *Tudom, nagy nyári délután lesz* (1998) kötettől kezdve fölerősödött költészetében a végső számvetés igénye, fölerősödött a halálmotívum. Az *Ezredváltó, sűrű évek* (2003) című kötetében – három évvel végzetes betegségének kiderülése előtt – már megjelent a H-ciklus első három darabja. Nem sokkal később pedig tizenkét versre egészítette ki a cik-

lust. E ciklus első darabja a haláltudat megvalósása. Ebben a „tudván tudom a sorsom” állapotban nem a kétségbeesés, hanem a sorssal való megbékélés hangján szól. Ezt a megbékélést azonban egy kis önirónia színezi:

*azóta csöndben járok-kelek
még mosolygok is olykor
ahogy mondták már
annyian előttem
sorsukkal megbékélt
kiszemelt (gyáva?) balandók:
minden nap ajándék...*

A ciklus második darabja számvetés jellegű, minden, ami várna még a költői személyiségre, feltételes módba kerül a fogyó idő miatt. A harmadik vers önmegszólító dikciója a létből való visszafelé tartó utat mérlegeli, s a véghelyzetben is méltó magatartást tanúsít:

*minden erőddel azon vagy
hogy majd egyenesen
(viszonylag) tisztán állj elébe*

A ciklus negyedik darabja Nagy Gáspár német műfordítóját, „a magyar irodalom anglyai szolgálóleányá”-t gyászolja, az ötödik pedig azt a színészt, aki a költő vers- és szívhangja volt „a *Félelmen túli tartományban*”, s aki szintén fiatalon halt meg. A ciklus hatodik darabjától kezdve az tűnik fel, hogy a H-jelzés nem a halálra, hanem a hálókra vonatkozik. Félelmetes hálók, „baljóslatú jelek”. A lét félelemmel telítődik:

*Sirály-sírások
kottahangja szálldos,
és szól szívünk
legbenső zugából,
ha tengerről fúj
az ördögorkú szél*

A hálók a hetedik darabban „lengnek, megfeszülnek / a tenger hatalmas / oltára előtt”. A vers azt sugallja, hogy áldozati oltár ez, a végítélet helye, hiszen a hálók valamit

várnak belső köreikbe fogolynak. A nyolcadik vers létfilozófiai telítettséggel érzékelteti a hálók mibenlétét:

*És szakadatlan lengnek,
ringnak a hálók:
sorsfonta, bogozta
drága kötelmek...
s lesznek majd
életünk talányos igéi:*

*Oldani, kötni,
bezárni, kinyitni!
Lám, a lét titkai
szívüinkben
mindig ilyen
csodákra fülelnék.*

*...Szakadatlan lengnek,
ringnak a hálók:
Oldani? Kötni?
Bezárni? Kinyitni?
Szakadatlan... a hálók:
a drága kötelmek.*

Ami először belső létparancs, az kérdőjeleket kap, elbizonytalanodik, de az ember vállalja a drága kötelmeket, amíg lehet. Mindez a létezés nagy színterén történik. Ez a három vers – a *H (6)*, *H (7)*, *H (8)* – felépítésével (mindegyik három-három rövid soros strófából áll, ismétléssel, motívumhálóval nyomatékosít) is különleges létélményt, létfilozófiát sugall. A mindennel szembenező, a létet csodaként és fenyege-

tettségeként egyaránt megélt költő alkotásai ezek. A létezés rejtett régióiba való behatolás példái. A lét csoda, benne a véges emberi sors tele van transzcendens talányossággal, de az ember mégis érzékeltetni és elfogadni képes a lét nagyobb törvényeit.

Megrendítő az, ahogyan Nagy Gáspár e ciklus verseiben szembenéz a halállal. A *H (10)* című verse a mindentől megválás folyamatát mutatja be, búcsúzás az élet szépségeitől, mindentől, ami fontos volt egykor. Olvasva ezt a megrendítő, nagy belső tartásról tanúskodó élet-levetkőzést, azt hihetnénk, hogy a nagybeteg költő írta a közeli halál biztos tudatában. Pedig 2004 nyarán jelent meg először ez a vers, s a ciklus összes darabja 2003-ban és 2004-ben keletkezett. Nagy Gáspár már ekkor szembenézett a halállal, a versben ki is mondja, hogy az élettől „megválást gyakorol”-ja. Felkészíti magát mindenre. Elbúcsúzik a világtól. Valami azonban a minden földi dolgoktól való megválás után is fontos maradt neki:

*és csak erre a semmiségre
maradt gondol
hogy átkelj átérj
oda ahová
kezdetből készülődte!*

Üdvösségigénye szólal meg ezekben a záró sorokban. Az, hogy makulátlanul teljesítse emberi küldetését élete utolsó pillanataig.

GÖRÖMBEI ANDRÁS

„Bujdosó” és „maradó”

Tamás Menyhért: *Kísértések; Rousseau kezét fogom*

Nagyjából egy időben került ki a nyomdából Tamás Menyhért két újabb, 24. és 25. kötete. Az egyik a *Kísértések*, benne a lírai életmű legjobb darabjaival, a

FELSŐMAGYARORSZÁG
KIADÓ, 2006;
NAP KIADÓ, 2006

másik a *Rousseau kezét fogom*, 12 szonettel s azokhoz készült fotókkal, Ráfael Csaba jóvoltából. Mindkettő verseskötet tehát, s ez azért hangsúlyozandó, mert ő is több mű-

fajú szerzők közé tartozik. Egyre kiérleltebb pályáján a regények és a drámák is hasonlóan fontos szerepet játszanak.

S ugyan egyik műnem vagy műfaj sem állítható a másik elé, itt most a költőről essék szó. A költőről, aki már első verseskönyvében, 1974-ben (*Szövetségben a fákkal*) híven mutatta föl értékeit. Már akkor láthattuk, hogy lírájának alapértéke a megőrzött és továbbfejlesztett anyanyelv, a bukovinai székelyek szellemi és lelki értékrendszerre. Tette és teszi mindezt olyan korban, amelyben a nyelv inkább pusztul, mint fejlődik, s ezzel együtt gyógyíthatatlan sebeket kap a lélek is. A vers ugyanakkor ezt a belső lélekállapotot remekül tudja tükrözni. Tamás Menyhért veretes nyelvi megoldásai sohasem öncélúak, nem csupán a gyönyörködtetést szolgálják. Fokozottan igaz ez a megállapítás például olyan ciklusaira, mint pl. a *Beszegzett ég alatt* vagy a *Versek édesanyám, Kiss Emerencia sosemvolt kaposos könyvéből*. Egyéni és közösségi sorsversek ezek, amelyekben a személyes lét és a magyarság létélménye találkozik. Ezek a művek mutatnak igazán előre, bennük találjuk meg a későbbi korszakok számos előjelét, s ezt táplálja a megjelenítő erő, a számos nyelvi remeklés. Az egyik bevezető így igazítja el az olvasót: „Mert kell-e hitelesítő szó a krónikásnak, aki maga is részese volt – igaz, gyermekfejjel – a közel húszezer lelket számláló, hazájában hontalan töredék-nép csoport második (1944 őszén Bácskából Tolna és Baranya felé menekültünk) földönfutásának, majd „honfoglalásának”...” Innen is egyértelmű, hogy a későbbi kisregények világával van szinkronban az első lírai pályaszakasz egésze is.

Azt is megfigyelhettük már idejekorán, hogy Tamás Menyhért lírájának egyik sajátossága az elbeszélő, az epikával rokon jelleg. Afféle lírai krónika ez, megint csak a kisregények világával érintkező módon. Tegyük gyorsan hozzá, hogy nem marad meg a krónikás szintjén, hanem ezt a jelleget érvényes lírává emeli föl. Ezt a jelleget erősíti többféle kultúrréteg és hatás érvényesülése. Gondolhatunk a népköltészet

és a biblikus világ hatásaira is. Megjeleníti a könyörtelen történelem szorításában élő ember kínjait, s mindezt a személyes élmények hitelesítik. Egy időre aztán mintha félretenné a verset, hiszen az 1980-as *Messzülő ég* című kötet után egy évtized telik el verseskötet nélkül. Közben természetesen érlelődik a lírikus, egyébiránt úgy is, hogy széprózája tele van lírai elemekkel és értékekkel. Ezt megelőzően akad azért számos versajándék, mely az értő olvasó számára maradandó érték. Csak egy példa, a Sütő Andrásnak ajánlott *A reggel üzenete*: „Míg kimondható / míg eldadogható / míg lefejezetlen / vérpadán a szó / ne költözz / daltalan / ne költözz / mulandó arcomba.”

A későbbiekben egyre több jelét látjuk annak, hogy Tamás Menyhért kész az önelemzésre, már-már az önmarcangolásra, a mélységes belső vizsgálatra. A leltárkészítésre. Egyszerre „bujdosó” és „maradó”, egyszerre őrző és újító. Így, együtt közeledik napjainkhoz a költő. Ezt az összetettséget remekül mutatja meg a *Kísértések* című válogatott kötet. Az is jól látható, hogy időközben módosult a hang, például egyre inkább előtérbe került a játékosság, meghozzá a legnemesebb, József Attila-i értelemben. Mélységes gondolatiság, bölcselkedő hajlam húzódik meg mögötte. Idetartozik természetesen a legadottabb játék, a szójáték, ilyen remeklésekkel: *Mébe a szónak*, „Sorsodzik a hátam”, „Hozzád vétkeztem” stb. Parancs János, a fülszövegíró szerint: „Nyelvi ereje, nyelvének feszessége és pontossága szokatlan, szinte páratlan mai irodalmunkban. Szikáran, látszólag igénytelenül, szűkszavúan és velősen, egyszerű eszüközökkel törekszik a teljesség, az emberi létezés titkainak a megragadására.” Mindez a játékosságban is látható.

Túlzás lenne állítanunk, hogy csak a játékosság az újdonság. Sok értékes mozzanatot találunk a pályatársakat köszöntő versekben is. Ezek mindig túlmutatnak a pillanat varázsán, s egyfelől az ünnepelt és megszólított, másrészt a szerző portréjához is adalékokat szolgáltatnak. A mostanában talán legidősze-

rűbb, sajnos, éppen a gyász okán az *L. E. mes-ter*, amelyben a 70 éves Lázár Ervint köszön-ti, ám ma már akár siratást is mondhatnánk. A zárórész, a *Lombulás*ban így hangzik: „Igaz a hír, Mikkamakka; / szómélyedet Arany lak-ja, / fák suttogják, ágak mondják: / lombulnak a Magyar mondák!” (Itt jegyzem meg, hogy jellemző kettejük névadására és szóteremtésé-re, hogy szövegszerkesztőm gyakran húzza alá pirossal a számára ismeretlen szavakat... Igaz, ez a program Kodolányi vagy Csoóri nevét sem ismeri!) A szellemes fordulatok mellett az is kiderül ebből a szövegből, hogy Lázár és Tamás Menyhért között volt szellemi rokon-ság, kölcsönös emberi rokonszenv is. Hason-lóan nemes tartalmakat rejtenek a Görömbei Andrásnak, Ágh Istvánnak vagy Serfőző Si-monnak ajánlott művek.

Ízelítőt kapunk költőnk világképéből, hitéből is. Az *Érintések*ben olvassuk: „Csak-

is itt lent: / A föld érintésével / érintheted meg az Istent!” Szép az, ahogy az össze-tettséget érzékelteti, ahogy arról vall, hogy az e világ és a transzcendens világ egymást erősíti, hogy Isten országának itt, a Földön kell kezdődnie, hogy az anyag és a lélek így, együtt adhat teljességet. S mint az er-délyi illetőségű írástudóknál oly gyakran, nála is találunk gyönyörűséges siratókat, halotti énekeket. Ezek egyik legjobbjá a családi gyász érintette *Búcsú a királyfivértől*, amelyben ilyen sorokat találunk: „Vakul az ég, a távol, / a vergő boltozat, / megbillent magasából / mélyíti kínomat!” A kínok ki-mondásának szép kényszere s egyben a föl-oldás megvalósulása.

A válogatott kötet záró ciklusa egyben a másik új könyv anyaga is.

BAKONYI ISTVÁN

Marosvécsi Panteon

Marosi Ildikó: *Az Erdélyi Helikon Képeskönyve*

Marosi Ildikó köny-
vének megjelené-
se) ismételt és méltán
fordítja az erdélyi iroda-
lom ismerőinek és tisztel-
előinek figyelmét az egytetemes magyar szel-
lemi élet e legendás fejezete felé, Erdély felé,
mely a többi elszakított országrészhez hason-
lóan viszonylag rövid idő alatt teremtette meg
a maga sajátos, de az egytetemes magyar iro-
dalomhoz tartozást mindenkor felvállaló iro-
dalmi életét.

1944-et követően a két háború közti idő-
szak irodalmi termése csak részben vált hoz-
záférhetővé. Ami nem illett a szocreal irodal-
mi kánonjába, azt elhallgatták, indexre tették.
Az ötvenes évek közepén a kolozsvári *Utunk*-
ban közölt „Nézzünk hát szembe” vita fölkel-
tette/ráirányította az érdeklődést az akkor

PALLAS-AKADÉMIA
KÖNYVKIADÓ,
CSÍKSZEREDA,
2005

még elhallgatott írók
munkásságára – a durva
elutasítással még in-
kább, mintha elfogadták
volna. A tagadók táborá-

nak hatalmi helyzete, erőfölénye évekkel
odázta el a vitatott művek kiadását. Kántor
Lajos és Láng Gusztáv irodalomtörténete az
újraértékelés kezdetét a Kritikai kiskönyvtár
1962-es megindulásától datálja. A sorozat
azonban nem teljesezhetett ki. A tágabb ho-
rizontot felölelő kibontakozás a Kismonográ-
fiákhoz – előbb a bukaresti Ifjúsági Könyvki-
adó, az Irodalmi Könyvkiadó, később pedig
a kolozsvári Dacia Könyvkiadónak köszön-
hetően –, majd a bukaresti Irodalmi Könyv-
kiadó és a Kriterion Könyvkiadó Romániai
Magyar Írók sorozatához kötődik. Ez utóbbi-
ban már – nem egy ízben alaposan megrostált

módon – olvashattuk Kuncz Aladár, Markovits Rodion, Dsida Jenő, Karácsony Benő műveit, kézbe vehettük Makkai Sándor, Reményik Sándor, Bánffy Miklós egy-egy könyvét. De Nyirő József, Wass Albert neve és munkássága továbbra is tabutéma maradt, s mint ilyen, csak a nagy könyvtárak zárt osztályain volt hozzáférhető.

Ehhez a folyamathoz kötődik a két világháború közti irodalmi lapok antológiájának megjelentetése. A hetvenes években, Kovács János szerkesztésében, a nagyváradi *Magyar Szó és Tavasz*, 1919–1920, az aradi *Genius – Új Genius*, 1924–1925, az ugyancsak aradi *Periszkóp*, 1925–1926 antológia ismertette az indulás, az első próbálkozások irodalmi termését, a körük csoportosult írók munkásságát. E sorozatban, 1967-ben Méliusz József gondozásában adták ki a *Korunk költészetét*, hat évre rá pedig, Szemlér Ferenc válogatásában, az *Erdélyi Helikon költői* című kötetet. A folytatás azonban elmaradt: a két erdélyi publikáció prózai és irodalomkritikai anyaga a későbbiekben sem jelent meg. E sorozatba illik a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál 1998-ban megjelent *Zord Idők*, 1919–1921 című antológia. Ugyancsak a korszak irodalmi megismerését szolgálta Gaál Gábor, Benedek Elek leveleinek közzététele.

E kép teljesebbé tételéhez járult hozzá a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István színművészeti főiskola rendezői tagozatán végzett Marosi Ildikó. Hosszú időn át újságíróként dolgozott a *Művelődés*, az *Új Élet*, *A Hét* című lapok szerkesztői közösségében. Írásai témáinak java része az erdélyi szellemi élet eseményeihez fűződtek. Kötetben megjelent munkái az irodalomtörténethez kötik nevét, azon belül is az „elfeledett” életművek, a forráskiadványok feltárásában alkotott maradandót, szerzett elvülhetetlen érdemeket, amit a Bethlen Gábor Alapítvány 1994-ben Tamási Áron Díjjal, az erdélyi Kriterion Alapítvány pedig Kriterion-koszorúval ismert el (2005).

Marosi Ildikó irodalomtörténeti kutatómunkája indulására igen kedvező hatással volt az, hogy házassága révén a kiváló erdélyi író, Molter Károly családjába került

– Marosi Barna író, újságíró felesége lett –, igen bensőséges kapcsolatba mindazokkal, akik a marosvásárhelyi vendégszerető házban az évtizedek során megfordultak. A Bolyai utcai tanári lakás e szempontból irodalomtörténeti zárandokhelynek is nevezhető. Ha erdélyi vagy magyarországi író arra vetődött, náluk mindenkor tiszteletét tette. Másik fontos momentuma az indulásnak, hogy az Sütő András vezette *Új Élet* című, kéthetente megjelenő folyóiratnál együtt dolgozhatott Kemény Jánossal, a marosvécsi Helikon-találkozó házigazdájával, a két háború közti erdélyi irodalmi és színházi élet bőkezű mecénásával.

Marosi Ildikó életét az irodalom szolgálatára szentelte. Indokolt tehát, hogy a 75. születésnapját töltött irodalomtörténésznek ne csak a most megjelent könyvről szövegezzünk, tekintsük át életművét.

A Domokos Géza vezette Kriterion Könyvkiadónál 1973-ban jelent meg *A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond társaság levelesládája* című kötet. A Tolnai Lajos által alapított írói közösség indulásától a megszüntetéséig terjedő évtizedek dokumentumait – levelek, iratok, adatok – tárta fel s tette hozzáférhetővé igen alapos filológiai kutatómunkával. A Dávid Gyula által jegyzett igen magvas előszó, valamint a kötetben közölt 255 levél szemléletesen érzékelteti a társaság munkájának szellemi kisugárzását, Marosvásárhelyen túlmutató jelentőségét az erdélyi magyar irodalmi életben. A függelék 58 dokumentuma a társaság belső életére vet fényt. Ha csupán ezeket tette volna közzé Marosi Ildikó, akkor is nagy szolgálatot tett volna az irodalomtudományok számára. Azonban a száz oldalnyi jegyzetanyag mintegy megemeli az előbbieket jelentőségét, oly mélységekbe hatol, annyi háttérinformációval gazdagítja az irodalomtörténetet, melynek felbecsülhetetlen az értéke.

A kötet kedvező fogadtatása buzdítja a feltáró munka folytatására, az erdélyi irodalomtörténet további „fehér foltjai” eltüntetésére. A Helikon és az Erdélyi Szépművészeti Céh levelesládája (1924–1944) két kötetét ugyancsak a Kriterion adta ki 1979-ben. Marosi

Ildikó rendkívül gazdag ismeretanyagra épülő bevezető tanulmánya méltó emléket állít a „hármás vállalkozás – az Erdélyi Szépmíves Céh létrehozása, a Helikon írói csoportosulás megszervezése, valamint az *Erdélyi Helikon* című folyóirat megindítása – a két világháború közötti erdélyi magyar szellemi élet csúcsteljesítményeként értékelhető. E három fórum felőleli az irodalmi kibontakozás széles spektrumát, vonzáskörében ott találjuk mindazokat, akik maradandó értékű, örökbecsű művekkel gazdagították a magyar irodalmat. A 400 dokumentum élénk tárja azt a hatalmas munkát, amelynek legfőbb mozgatói – Kós Károly, Kuncz Aladár, Kemény János, Makkal Sándor, Molter Károly, Bánffy Miklós, Kovács László, Tamási Áron és mások – végeztek a jó ügy szolgálatában. Oly szekértáborot toboroztak és tartottak egyben, amely nélkül az erdélyi szellemi élet elképzelhetetlen lenne. A kötetek függelékben közli az Erdélyi Helikon tagjainak névsorát, valamint a Vita Zsigmond által összeállított, az Erdélyi Szépmíves Céhnél 1925 és 1944 között sorozatban megjelentetett könyvek és egyéb kiadványok jegyzékét. A jegyzetek száma ugyancsak négyszáz, ám szinte mindenikben rendkívül sok információ rejlik. Sok évi gyűjtőmunka gyümölcse tárul elénk e kötetek lapjain. A szorgos, kitartó törekvés célját és hátterét világítják meg Marosi Ildikó igen elmélyült bevezető tanulmányában olvasható szavai: „Az utóbbi években egyre nagyobb jelentőséget kapott világszerte a dokumentumirodalom, arról viszont nemigen esik szó, hogy milyen önmagát megtagadó feladatot vállal a gyűjtő és közlő, akinek a végeredmény szempontjából kizárólag a precizitása, elfogulatlansága vagy a teljességre törekvése érdekes csupán. Számomra mindvégig örömteljes volt ez, a mások munkájának a felkutatása. Úgy érzem, hogy én is csak a »közvetítő nemzedékhez« tartozom, hiszen személyesen ismerhettem azokat az embereket, írókat, művészeket, akik a romániai magyar irodalom alapjait megvetették, és a sors szerencsés játéka folytán igen sokukhoz valóban közel is kerültem.”

A nagyon fontos forráskiadványok közlése a Molter Károly levelezését felőlelő kötetekkel – az első (1914–1926) 1995-ben, a második (1927–1932) 2001-ben – folytatódott, s remélhetőleg mihamar kiteljesedik. Marosi Ildikónak köszönhetjük a kolozsvári Polis Kiadónál megjelent *Bánffy Miklós estéje* című kötetet is, amely a neves erdélyi író sajtát, illetve a hozzá intézett, 1944. szeptember és 1949. decembere közti keltezésű leveleket, valamint felesége, Váradi Aranka 1944 és 1952 között írt naplórészleteit tartalmazza. Talán mondanunk sem kell, hogy e dokumentumokat ezúttal is nagyon bő jegyzetanyag kíséri.

E „témaközelség”, az erdélyi irodalom kimeríthetetlen kincsesbányája feltárása gyümölcseként születtek további könyvei is: Balázs Ferenc meséinek a közzététele, 1973-ban, a két világháború közötti erdélyi előadó-művészet nagyasszonya, Tessitori Nóra személyiségének bemutatása (1986), a Dsida Jenő leveleiből, prózájából, publicisztikájából válogatott kötet (1992).

A művelődési lapok munkatársaként kereste fel az erdélyi irodalom még élő személyiségeit, készített interjút velük. Az 1974-ben könyvalakban is megjelent húsz íróportré – *Közelképek* – a tanúk hiteles megszólaltatásával teszi élővé, Erdélyi Lajos csodálatos fotóival hozza „testközelbe” azokat az alkotókat, akik évtizedekkel előbb maguk is cselekvő részesei voltak a két háború közötti irodalmi életnek.

Tíz évvel ezelőtt indult Marosi Ildikó és a csíkszeredai Pallas-Akadémia Könyvkiadó együttműködése. Az említett kiadónál megjelent kötetek mindegyike az erdélyi irodalom tárgyköréhez tartozik: a *Bonchidai Prospero* Bánffy Miklósról, a *Hittel a mélységek felett* Olosz Lajosról, *A fedélzetközi utas elsüllyedt világa* Ligeti Ernőről, az *Úz Bence esetei* Nyirő Józseftről, a *Versailles-i repkény* a Helikon-találkozók házigazdájáról, Kemény Jánosról és feleségéről, az *Emlékpróba* pedig Harag Györgyről rajzol hiteles képet. Irodalomtörténeti áttekintés, dokumentumok, kortársak vallomásai teljesítik ki a választott portrékat.

Ennek az együttműködésnek a szülötte Az *Erdélyi Helikon Képeskönyve* című, remek nyomdai kivitelezésű kötet, amelyet a 2005-ös marosvásárhelyi nemzetközi könyvvásár Szép könyvek versenyén a Románia Magyar Könyves Céh II. díjjal tüntetett ki. Mind tartalmában, mind kivitelezésében megérdemelte azt. A kötet domináns alkotóeleme a fotó, amelyeket Marosi Ildikó különböző intézményekből és magángyűjteményekből kölcsönzött. Szándéka nem valósulhatott meg hiánytalanul. Bevezető soraiban a teljesség lehetetlenségére hivatkozik. Okkal! De ki tehet a történelem barbár, ostoba pusztításairól, dokumentumoknak, irodalmi ereklyéknek az üldöztetések miatti, a félelemből fakadó megsemmisítésekről?! A témában olyannyira elmélyült irodalomtörténész mindenkinél jobban tudja, mily nagyok a veszteségeink, mily nagy a szellemi kár, amelyet nemzedékek szenvedtek, viseltek el. Míg a kötet összeállítója a félig telt pohárban a félig üres pohárra gondol, az olvasó, az erdélyi irodalom rajongói nem a hiányzó részt, hanem a benne levő „bort” méltányolják. Nekünk ez is égi csoda, mennyei ajándék, ez is hatalmas nyereség. Ösztönösen érezzük, hogy Marosi Ildikó gyűjtőmunkája nélkül ennyi sem lenne a miénk.

E könyv segítségével mi is számba vehetjük az előzményeket, betekinthetünk az események háttérébe, „megismerhetjük” a fotókról ránk tekintő személyiségeket, kiknek arcvonásait épp e fotók idézik fel, őrzik meg számunkra. Akiket eddig jobbára

csak írásaikból ismerhettünk, most visszamosolyognak ránk, beavatnak életük, közösségi összetartozásuk szegmentumaiba, oly titkokba, melyekről a betűk sosem vallhatnak, legalábbis vizuálisan nem. A kötet szerzője, gyűjtője, közreadója ezúttal is igyekszik a háttérben maradni: kortársak műveiből, újságcikkekből, megemlékezésekből ollózott szövegekkel egészíti ki a képeket, ezzel is segítve olvasóit, nézőit, hogy emlékezetükbe vessék a látottakat. Feltűnnek előttünk a helikoni helyszínek, a hazai és külföldi rendezvények. A kortárs művészek által készített portrék úgyszintén a kötet hitelességét, művészségét húzzák alá.

E csodálatos kiadvány – s mind a többi – nyújtotta szellemi élményt szerettük volna megosztani az olvasókkal, azt a megbecsüléssel elegy csodálatot, amelyet Marosi Ildikó ébresztett bennünk. Az értékközvetítés szándéka indított arra, hogy az olvasókkal is megismertessük azt a személyiséget, aki e köteteket megálmodta, megalkotta, kezünkbe adta. A képeskönyv méltatása így kerekedett a hetvenöt éves alkotó munkásságának ismertetésévé. Minden eddigi kötet megannyi szegletkő, tájékozódási magaslat, megkerülhetetlen, nélkülözhetetlen filológiai adatbázis mindazoknak, akik szomjas érdeklődéssel kívánnak az erdélyi szellemi forrásokhoz eljutni, értékeit megismerni, azokból hitet s erőt meríteni. ❧

MÁRIÁS JÓZSEF

A Hitel júliusi számának szerzői

Ágh István (1938) Budapest

Bakonyi István (1952)

Székesfehérvár

Banner Zoltán (1932) Békéscsaba

Buda Ferenc (1936) Tiszakécske

Csontos János (1962) Budapest

Dobozi Eszter (1956) Kecskemét

Dusa Lajos (1948) Debrecen

Ébert Tibor (1926) Budapest

Erdélyi Tibor (1932) Budapest

Fekete Gyula (1922) Budapest

Görömbei András (1945) Debrecen

Kiss Benedek (1943) Budapest

Lázár Ervin (†2006)

Léka Géza (1957) Budapest

Máriás József (1940) Nyíregyháza

Molnár Vilmos (1961) Csíkszereda

Monostori Imre (1945) Tatabánya

Péntek János (1941) Kolozsvár

Tamás Menyhért (1940) Budapest

Vasadi Péter (1926) Budapest